

Lassi Sippola

**”IN THIS WAY, I MIGHT GATHER FRESH
OBSERVATIONS OTHERWISE
UNAVAILABLE TO ME.”**

Ei-inhimillisen mielen kuvaus Kazuo Ishiguron romaanissa
Klara and the Sun

TIIVISTELMÄ

Lassi Sippola: "IN THIS WAY, I MIGHT GATHER FRESH OBSERVATIONS OTHERWISE UNAVAILABLE TO ME." Ei-inhimillisen mielen kuvaus Kazuo Ishiguron romaanissa *Klara and the Sun*

Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Kirjallisuustieteen tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2024

Tässä tutkielmassa tarkastelen ei-inhimillisen mielen kuvausta Kazuo Ishiguron romaanissa *Klara and the Sun*. Tavoitteenani on tutkia, miten ei-inhimillistä mieltä romaanissa kuvataan, erotella päähenkilö Klaran mielen keskeisiä piirteitä sekä jäsenellä Klaralle ominaista tapaa hahmottaa häntä ympäröivää maailmaa.

Romaani kytkeytyy posthumanistiseen viitekehykseen, sillä sen päähenkilönä ja kertojana toimii tekoälyrobotti Klara, jonka havaintojen värittämänä kaikki tapahtumat kuvataan. Tutkielman teoriapohjan muodostan yhdistelemällä narratologista teoriaa posthumanistiseen viitekehykseen. Tekstianalysissä käytän apuna mind style -käsitettä, jonka avulla ei-inhimillisen mielen ominaisuuksia voidaan tarkastella niin sanaston, lauseiden kuin tekstin tasolla.

Analysini keskeisenä näkökulmana on, että *Klara and the Sun* ei kuvaa Klaran kautta allegorisesti ihmisiä, vaan romaani tavoittelee kerrontaratkaisullaan tekoälyn kokemusmaailmaa itsessään. Jaottelen mind style -käsitteen avulla Klaran aistihavaintoja ja tunteita sekä selvitän millaisena Klara ympäristönsä kokee ja millaista Klarana oleminen romaanin maailmassa on.

Tutkielman keskeisenä löydöksenä on, että kerronnallisesti Klaran mieli erottuu inhimillisestä mielestä esimerkiksi kuvattujen aistihavaintojen ja tunteiden kautta. Klaran huomion pääasiallisena kohteena on ihmishahmojen tunteiden havainnointi. Klaran aistihavainnot ovat hyvin painottuneita näkökykyyn muiden aistien kustannuksella, sillä esimerkiksi Klaran kuuloaisti saattaa hetkellisesti hämärtyä Klaran keskittyessä katselemiseen. Klara prosessoi saamaansa informaatiota hyvin omalakisella tavalla, sillä hän kuvaa omia näköhavaintojaan hyvin usein ruutuihin jakautuneena. Klara kykenee kokemaan hyvin monipuolisesti tunteita, mutta hänen tunne-elämässään on selkeä painottuminen positiivisiin tunteisiin. Klara kykenee kokemaan vain negatiivisia tunteita, jotka haittaavat häntä itseään, kuten surua tai häpeää. Itsestä ulospäin suuntautuvia negatiivisia tunteita, kuten vihaa tai inhoa, Klara ei kykene kokemaan lainkaan. Keskeinen Klaran mielen piirre on aistihavaintojen ja tunteiden sekoittuminen. Klaran tai hänen läheistensä kokemat tunteet saattavat tuottaa häiriöitä Klaran näköhavaintoihin, kuten kokonaisuuksien sirpaloitumista osiin. Joissakin tilanteissa tunteet estävät Klaraa tekemästä lainkaan havaintoja.

Tutkielmani perusteella väitän, että narratologisessa tutkimuksessa kiinnitetään liian vähäisesti huomiota ei-inhimillisten mielten tutkimukseen. Löydösteni perusteella tekoälyn kokemus maailmasta on niin omalakinen, että sen tutkimiseen ja ymmärtämiseen tulisi käyttää enemmän resursseja.

Avainsanat: Ei-inhimillinen, posthumanismi, kognitiivinen narratologia, mieli, aistihavainnot, tunteet

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimuksen esittely ja tutkimuskysymys	1
1.2	Kohdeteoksen esittely	2
2	Teoria	5
2.1	Posthumanismi	5
2.2	Narratologia ja posthumanismi	6
2.3	Mielen tyyli	10
3	Ensimmäisen persoonan käyttö ei-inhimillisen tajunnan kuvauksessa	11
4	Klaran mieli	14
4.1	Klaran aistihavainnot	14
4.1.1	Analyysin kuvaus	14
4.1.2	Havainnoinnin tärkeys Klaralle	15
4.1.3	Klaran havainnoinnin erityispiirteet	17
4.2.	Klaran tunteet	21
4.2.1	Analyysin kuvaus	21
4.2.2	Klaran kyky kokea tunteita	22
4.2.3	Klaran tunteiden erityispiirteet	23
4.3	Aistihavaintojen ja tunteiden yhteys	26
5	Johtopäätökset	29
Lähteet		31
	Kaunokirjallisuus	31
	Tutkimuskirjallisuus	31

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen esittely ja tutkimuskysymys

Tässä tutkielmassa tarkastelen mielen kuvausta Kazuo Ishiguron teoksessa *Klara and the Sun* (2021) posthumanistisesta näkökulmasta. Ishiguron romaanin päähenkilönä on tekoälyrobotti Klara, joka toimii myös romaanin kertojana. Asettamalla romaanin päähenkilöksi tekoälyn, Ishiguro pureutuu romaanissaan tieteisfiktioille tyypillisiin kysymyksenasetteluihin ihmisen ja teknologian välisestä suhteesta ja teknologisen kehityksen vaikutuksista ihmisiin. Tekoälypohjaisten kielimallien yleistyessä romaanin teemat ovat hyvin ajankohtaisia ja tekoälyn kehityksen mukanaan tuomien kysymysten pohdinta toimiikin tärkeimpänä motivaattorina tälle tutkimukselle.

Vaikka tieteisfiktion esittämät ajatukset voivat toisinaan tyypistyä kirjailijan mielikuvituksen tuotteeksi, on kuitenkin tosiasia, että nopean teknologisen kehityksen seurauksena moni tieteisfiktiossa käsitelty teknologia on muuttunut täysin arkipäiväiseksi. Tieteisfiktion keinoin voidaan esittää kysymyksiä mahdollisista tulevaisuuksista ja pohtia esimerkiksi teknologisen muutoksen aiheuttamia seurauksia ihmisyyteille. (Ajeesh & Rukmini 2023, 854.) Teknologisen innovaatioiden kuvaaminen mahdollistaa esimerkiksi ihmisten ja ei-inhimillisen ympäristön välisen suhteen pohdinnan ja herättää myös kysymyksiä elämän perusteista (Raipola 2015, 149). Teknologisen muutoksen käsittely mahdollistaa toisaalta erilaisten uhkakuvien pohdinnan ja toisaalta voi valmistaa ihmisiä tuleviin muutoksiin (Ajeesh & Rukmini 2023, 854).

Tässä tutkielmassa tarkoitukseni on tutkia ei-inhimillisen mielen kuvausta *Klara and the Sun* -romaanissa. Jäsentelen mielen kuvausta kahden kysymyksen kautta: Millaisia päähenkilö Klaran mielen keskeiset piirteet ovat? Millainen on Klaralle ominainen tapa hahmottaa häntä ympäröivää maailmaa? Tutkielman teoriapohjan muodostan yhdistelemällä narratologista teoriaa posthumanistiseen viitekehykseen. Tekstianalyysissä käytän apuna mind style -käsitettä, jonka avulla ei-inhimillisen mielen ominaisuuksia voidaan tarkastella niin sanaston, lauseiden kuin tekstin tasolla.

Tekoälystä ja sen vaikutuksista on aiheen ajankohtaisuuden vuoksi tehty runsaasti tutkimusta, mutta kirjallisuustieteen kentällä ei-inhimillisten mielen tutkiminen on vielä toistaiseksi marginaalissa. Marginaalisuudestaan huolimatta aiheen tutkiminen on ajankohtaisesti erittäin tärkeää. Esimerkiksi Juha Raipola (2015) on väitöskirjassaan tutkinut ei-inhimillisiä toimijuuksia ja todennut, että fiktion kautta voidaan huomata, että ihmisen lisäksi myös muut olennot voivat olla älykkäitä ja omata toimijuuden (Raipola 2015, 150–151). Tutkimuskohteenani olevan *Klara and the Sunin* maailma on toki futuristinen, mutta ei tulevaisuudenkuvaltaan mitenkään mahdoton. Klaran kaltaista androidia voidaan pitää yhtenä mahdollisena tekoälyn kehityssuuntana (Ajeesh & Rukmini 2023, 856).

Kirjallisuustieteellisten konventioiden tarkastelu tutkielmassani linkittyy siis suurelta osin omaan haluuni tarkastella kriittisesti tapaa, joilla humanistisessa perinteessä suhtaudutaan ei-inhimillisen tietoisuuden mahdollisuuteen, sillä Ishiguron romaanin kuvaaman maailman eettiset pulmat saattavat jossakin hypoteettisessa tulevaisuudessa olla täysin arkipäiväisiä ongelmia. Pyrin omalta osaltani lisäämään tietoa liian vähäisesti tutkitusta aiheesta ja kokoamaan tapoja, joilla ei-inhimillisiä mieliä voidaan kirjallisuustieteessä tarkastella.

1.2 Kohdeteoksen esittely

Klara and the Sun sijoittuu ajallisesti määrittämättömään tulevaisuuteen, jossa tekoälyrobotit ovat kiinteä osa ihmisten arkielämää. Romaanin kuvaama maailma on monella tapaa mielenkiintoinen, sillä se irrottautuu tieteisfiktion perinteisestä tavasta kuvata tekoälyn ja ihmisen kohtaamista inhimillisen ja ei-inhimillisen välisenä kamppailuna (ks. esim. Raipola 2015, 149). Klara esitetään kirjassa hyvin ihmisen kaltaisena, itsestään tietoisena olentona, joka suhtautuu hyvin empaattisesti ympärillään oleviin ihmisiin. Romaanin maailmassa Klara onkin keinoystävä (engl. artificial friend), joka on ohjelmoitu lievittämään romaanin ihmishahmojen yksinäisyyttä (Ajeesh & Rukmini 2023, 856). Romaani suhtautuu Klaraan hahmona posthumanistisesti ja irrottautuu tieteisfiktion perinteestä, jossa tekoäly esitetään kylmänä ja tunteettomana koneena (Ajeesh & Rukmini 2023, 856).

Klara on teoksen päähenkilö, ja toimii myös sen autodiegeettisenä kertojana. Klaran havaintojen läpi seurataan dystooppista yhteiskuntaa, jossa teknologinen kehitys on johtanut kasvavaan eriarvoisuuteen ihmisten välillä, ja on samalla tuominut suuren osan nuorista

ihmisistä eristäytyneisyyteen ja yksinäisyyteen. Tilanteen ratkaisemiseksi on kehitetty Klaran kaltaisia keinoystäviä, joita hankitaan perheisiin alaikäisten lasten seuralaisiksi. Romaani erottuu tieteisfiktion konventioista teemoillaan ja kerrontaratkaisullaan, sillä tekoälyn käyttö kertojana tai esimerkiksi yksinäisyyden kuvaaminen eivät perinteisesti ole olleet tieteisfiktion keskiössä (Ajeesh & Rukmini 2023, 856).

Romaanin muita keskeisiä henkilöitä ovat teini-ikäinen Josie, jonka keinoystäväksi Klara hankitaan, Klaran Josielle myyvän kaupan nimeämättömäksi jäävä johtajar (engl. manager), Josien äiti Chrissie ja isä Paul, Josien ystävä Rick ja tämän äiti Helen, Josien kotona työskentelevä taloudenhoitaja Melania, sekä tekoälyrobotteja rakentava taiteilija Henry Capaldi. Romaanin kerronta keskittyy pääasiassa kuvaamaan Klaran ja Josien välistä suhdetta. Klara ostetaan romaanin alussa näennäisesti Josien seuraksi, mutta kerronnan edetessä käy ilmi, että Josie on sairastunut vakavasti hänelle tehdyn geenimuuntelun seurauksena ja on vaarassa menehtyä. Chrissien tavoitteena on, että Klara opettelisi Josiasta kaiken ja omaksuisi tämän käytöksen, jotta voisi Josien kuoleman jälkeen korvata tämän.

Romaanin yksi keskeinen teema onkin ihmisen ja koneen välisen eron pohdinta, ja hahmot esittävät toisistaan eroavia tulkintoja siitä, voisiko Klara korvata Josien täysin tämän kuoltua ilman, että kukaan huomaisi mitään eroa. Klara ei vastusta Chrissien suunnitelmaa, mutta hän suhtautuu Josien kärsimykseen hyvin empaattisesti ja pyrkii pelastamaan tämän ennenaikaiselta kuolemalta. Pelastuksen avain on Klaran mielestä jo romaanin nimessä mainittu aurinko, sillä keinoystävät saavat oman käyttövoimansa auringonvalosta.

Ishiguron romaani voidaan nähdä osana tieteisfiktion muukalaislajien kohtaamiseen (engl. alien encounter) keskittyvää alalajia. Raipolan (2015, 146–147) mukaan inhimillisen ja ei-inhimillisen kohtaamisen kautta voidaan tarkastella ihmisyyden rajoja, muutosta ja ihmisen suhdetta toiseuteen. Elana Gomelin (2012, 180) mukaan kertomuksilla muukalaisten kohtaamisesta kuvataan hyvin usein lopulta ihmisiä poliittisesti allegoristen merkitysten kautta. Myös *Klara and the Sun* voidaan nähdä mahdollisuuksia allegoriseen luentaan, kun tarkastellaan keinoystävien asemaa kirjan maailmassa. Klara on kirjan maailmassa samanaikaisesti tietoinen toimija ja kone, joten romaanin henkilöt pohtivat, pitääkö häneen suhtautua kuten kodinkoneeseen vai kuten ihmiseen. Ajeeshin ja Rukminin (2023, 857)

mukaan Klaran asema kirjan maailmassa muistuttaakin monilla tavoin orjuutta. Sen sijaan, että lukisin teosta allegoriana nyky-yhteiskunnasta, väitän, että kirja tavoittelee Klaran olemusta itsessään ja pyrkii kuvaamaan, millaista on olla tekoäly.

Klara selkeästi vaikuttaa tiedostavan oman olemassaolonsa ja jäsentää maailmaa ajallisesti ihmisen kaltaisesti. Ajeeshin ja Rukminin (2023, 860) mukaan hän vaikuttaa myös omaavan jonkinlaisen omatunnon. Vaikka Klara on monella tavalla ihmisen kaltainen, hänessä on kuitenkin jotakin selkeästi ihmisestä poikkeavaa. Kirjan kerronnassa korostuu Klaran inhimillisestä poikkeava tapa havainnoida ja jäsentää maailmaa, sillä hän kuvaa maailmaa usein ruutuihin jakautuneena. Inhimillisestä poikkeava mieli voi Raipolan (2015, 148–149) mukaan jäädä lukijalle vaikeasti hahmotettavaksi, sillä ei-inhimillisen mielen intentioita ja sisältöjä voi olla hankala tulkita. Tieteisfiktio voi kuitenkin haastaa käsityksiä siitä, millaisille olennoilla voi kuvitella olevan inhimillisiä piirteitä (emt. 148–149).

Toisaalta on huomattava, että ihmisten käsitys tietoisuuden olemuksesta on täysin inhimillisen ruumiillisuuden rajaamaa. Raipola (2015, 157) nostaa esimerkiksi Leena Krohnin *Pereat munduksessa* esiintyvän tekoälyn, joka vaikuttaa olevan älykäs ilman, että sillä vaikuttaa olevan egoa tai tietoisuutta itsestään. Ihmisen käsitys minuudesta kietoutuu irrottamattomasti ihmisen omaan ruumiillisuuteen, mutta tekoälyä eivät sido samalla tavalla inhimillisen kehon rajoitteet (emt. 157). Tästä voidaan johtaa kaksi ajatusta: yhtäältä voidaan pohtia, onko tietoisuuden käsite liian rajallinen kuvaamaan ei-inhimillisten mielten toimintaa, toisaalta on kysymisen arvoista, onko tietoisuus itsestä millään tavalla edellytyksenä älylliselle toimijuudelle.

2 Teoria

2.1 Posthumanismi

Posthumanistisen ajattelun tavoitteena on purkaa käsitystä ihmisen yliveraisuudesta suhteessa ei-inhimilliseen. Ihminen usein mielletään vastakohtaksi ei-inhimilliselle, mutta posthumanistisen ajattelun keskeisin sanoma on, että ihminen ei ole älyllisesti, psyykkisesti, sosiaalisesti tai fyysisesti yliverainen verrattuna ei-inhimillisiin biologisiin olentoihin tai koneisiin. (Lummaa & Rojola 2020/2014, 14.)

Posthumanismi kritisoi essentialistista ajattelua, jonka mukaan ihmisellä, eläimellä tai koneella olisi jokin muuttumaton, ennalta määrätty olemus, joka erottaa nämä toimijat toisistaan. Päinvastoin inhimillinen ja ei-inhimillinen nähdään osana vuorovaikutuksen verkkoa, jossa kaikki osapuolet muokkaavat toinen toisiaan. Posthumanistinen ajattelu ei kiellä eroa elollisen ja elottoman toimijuuden välillä, vaan auttaa purkamaan hierarkkista vastakkainasettelua esimerkiksi käyttämällä termin eläin sijaan termiä ei-inhimillinen. Ihminen nähdään yhtenä eläimenä muiden joukossa, joten kielenkäytön muokkaamisen avulla pyritään välttämään ihmisen asettamista muiden eläinten yläpuolelle esimerkiksi kognitiivisiin tai kielellisiin syihin vedoten. (Lummaa 2010, 23–24.) Inhimillisen ja ei-inhimillisen lisäksi posthumanistisessa ajattelussa puhutaan orgaanisesta ja ei-orgaanisesta, kun jaetaan asioita elollisiin, kuten eläimiin, tai elottomiin, kuten teknologiaan tai koneisiin (Lummaa & Rojola 2020, 16–17). Tässä tutkielmassa käytän edellä mainittuja mukaillen termejä inhimillinen ja ei-inhimillinen kuvatessani Ishiguron romaanin henkilöiden välisiä suhteita ja eroavaisuuksia.

Posthumanismin käsite ei kuitenkaan ole täysin yksiselitteinen. Raipola (2020/2014, 35) huomauttaa, että posthumanismilla on olemassa kaksi toisistaan poikkeavaa suuntausta, joita hän nimittää populaariksi ja kriittiseksi posthumanismiksi. Populaari posthumanismi edustaa tieteisfiktioille tyypillistä spekulointia ihmisen muokkaamisesta teknologian avulla. Tieteisfiktio kiinnostuksen lisäksi myös kasvava määrä tieteilijöitä on kiinnostunut siitä, miten ihmiskehoa ja tietoisuutta voitaisiin muokata teknologian avulla. (Raipola 2020, 35–36.) Kriittinen posthumanismi on puolestaan kiinnostunut ajasta humanismin jälkeen. Tällöin posthumanismia ei nähdä mahdollisena tulevaisuudenkuvana vaan osin jo toteutuneena

nykytilanteena, jossa inhimillisen ja ei-inhimillisen välinen raja on hämärtynyt esimerkiksi teknologisen kehityksen seurauksena. Luonto, ihminen ja teknologia ovat sulautuneet kokonaisuuksiksi, joista on hankala tehdä selkeitä rajanvetoja erilaisten toimijuuksien välillä. (Raipola 2020, 36–37.)

Kriittinen posthumanismi on nostanut esiin ihmisen ainutlaatuisuuteen liittyviä ongelmia esimerkiksi tieteisfiktion hahmojen, kuten kyborgien, avulla (Raipola 2020, 45). Posthumanismi kykenee tällöin esittämään kriittisiä huomiota ihmisyyden luonteesta, jotka ovat myös *Klara and the Sun* -romaanin keskiössä. Lummaa ja Rojola (2020, 19) muotoilevat ongelmat seuraavasti:

Miten ihminen eroaa lopulta koneesta, jos ihmisaivojen nähdään käsittelevän tietoa koneen kaltaisesti ja hänen jäsenensä ovat korvattavissa mekaanisilla osilla? Ja toisaalta, millaiseen suhteeseen asettuvat länsimaista filosofiaa loputtomasti vaivanneen dualismin vastinparit mieli ja ruumis, jos informaatio on menettänyt ruumiinsa. (Lummaa & Rojola 2020, 19.)

Tämä problematiikka korostuu myös *Klara and the Sunin* pohdinnassa ihmisen olemuksesta. Romanissa tekoälyn kyky oppia ihmisestä on luonut tilanteen, jossa ihmismieli ja ruumis olisi väitetysti kokonaan korvattavissa tekoälyllä ja mekaanisilla osilla. Romanin henkilöt käyvät posthumanismin hengessä useita keskusteluja siitä, mikä lopulta erottaa ihmisen ja Klaran tapaisen tekoälyn toisistaan. Raipola (2020, 52) toteaaakin, että tieteisfiktion suosimien tulevaisuudenkuvien spekulatiossa ovat keskiössä bioeettiset kysymykset, kuten: Mitä seurauksia ihmisen teknologisella muokkaamisella on? Millainen asema teknologian synnyttämällä ei-inhimillisillä toimijoilla on suhteessa ihmiseen? Sekä ihmisen teknologinen muokkaaminen että ei-inhimillisen tekoälyn heikko asema suhteessa ihmiseen ovat hyvin keskeisiä teemoja Ishiguron romaanissa, ja romaani pureutuukin suoraan postinhimillisen kysymyksenasettelun ytimeen.

2.2 Narratologia ja posthumanismi

Posthumanistinen näkökulma narratologiseen tutkimukseen ajautuu törmäyskurssille joidenkin perinteisten narratologisten käsitysten kanssa. Esimerkiksi Monika Fludernik (2010, 20) on luonnollista narratologiaa määritellessään todennut, että kertomusten tarkoituksena on inhimillisen tajunnan kuvaaminen, sillä kertomusten keskeinen ominaisuus on niiden

kokemuksellinen lataus. Tätä vasten peilaten herää kysymys, kuinka narratologian välineillä voidaan kuvata *Klara and the Sunin* kaltaista teosta, jonka keskiössä on ei-inhimillinen kokemus maailmasta.

Perustan tämän tutkielman narratologisen taustan David Hermanin (2011; 2012; 2018), Shang Biwun (2022) ja Marco Caracciolon (2018) narratologian kehittelyihin, jotka kukin kritisoivat ihmiskeskeistä lähestymistapaa narratologiaan. Sekä Caracciolo että Shang esittävät kritiikkiä suoraan Fludernikin käsitystä vastaan ja kutsuvat sitä antroposentriseksi (ks. Caracciolo 2018, 304–305; Shang 2022, 60–62).

Hermanin (2012, 96) mukaan kertomusten avulla voidaan tarkastella kertomusten tapahtumien vaikutuksia kokevaan mieleen. Genrestä, kommunikaation tavasta tai mediasta riippumatta kertomuksille on tyypillistä välittää tietoa siitä, millaista olemassaolo on jollekin toimijalle. Kertomuksissa nousee siis etualalle, miltä kertomuksen tapahtumat tuntuvat kertomuksen hahmoista ja millaisia vaikutuksia heidän mielilleen tapahtumilla on. Tämän kertomusten ja mielten välisen erottamattoman yhteyden vuoksi kertomusten avulla voidaan tarkastella myös ei-inhimillisten, tietoisten olentojen kokemuksia (emt. 96).

Ei-inhimillisen kokemuksen tutkiminen narratologiassa on tärkeää, sillä narratologinen teoria keskittyy pääasiassa inhimillisen kokemuksen kuvaamiselle. Ei-inhimilliset toimijat ovat jääneet tämän kustannuksella vähemmälle huomiolle, mikä tekee narratologisesta teoriasta epätäydellistä. (Shang 2022, 62.) Narratologisen teorian puutteiden lisäksi on tärkeää huomata Caracciolon (2018, 304–305) toteamus, miten kertomukset yleensä keskittyvät inhimillisten päämäärien ja mielenkiinnonkohteiden ympärille. Tämä ihmiskeskeisyys on huomionarvoista, sillä kertomukset luovat, vahvistavat ja jakavat kulttuurisia käsityksiä maailmasta. Nämä jaetut käsitykset vaikuttavat myös siihen, millaisena inhimillisen ja ei-inhimillisen välinen raja hahmotetaan (emt. 304–305). Kuten Shang (2022, 72) toteaa, sen lisäksi että kertomuksiin tallennetaan ja niillä välitetään inhimillisiä kokemuksia, niillä jaetaan myös ei-inhimillisten lajien kokemuksia.

Ei-inhimillisten kertomuksien tutkiminen voisi paitsi rikastaa ja viedä eteenpäin kertomusteoriaa myös mahdollistaa inhimillisen ja ei-inhimillisen välisen suhteen

uudelleenarvioinnin (Shang 2022, 72). Caracciolo (2018, 306) nostaa esimerkiksi Kurt Vonnegutin teoksen *Galápagos* (1985), jossa kertojana toimii ruumiiton henkiolento. Kerronnan irrottaminen ihmisen tavasta jäsentää ruumiillisuutta nostaa esille sen, miten ihmisen kyky ajatella on läpeensä ihmisruumiin ja kognition rajoitusten alaisena. Caracciolon (2018, 312) posthumanistinen luenta avaa uusia näkökulmia kertomuksiin ja kertomusteoriaan. Kun ymmärretään, että inhimillinen on täysin kietoutunutta ei-inhimilliseen ympäristöön ja siitä riippuvainen, katoaa pohja myös narratologian käsitteellisiltä kategorioilta, jotka edellyttävät selkeitä rajoja esimerkiksi ihmishahmojen, elottoman ympäristön ja luonnon välillä (emt. 312).

Ei-inhimillisiä olentoja esiintyy Shangin (2022, 69–70) mukaan kertomuksissa niin kertojina, toimijoina, kuin fokalisoijina. Hän nostaa esimerkiksi *Klara and the Sunin*, jossa tekoäly Klara toimii kaikissa näissä kolmessa roolissa. Romaanissa ei-inhimillinen kertoisuus ja toiminta alleviivaavat ihmisten ja ei-inhimillisten toimijoiden välisiä eroja. Erojen huomaamisen kautta ihmiset voivat uudelleenarvioida omaa toimijuuttaan, rooliaan ja suhdettaan ei-inhimilliseen maailmassa, jossa ihmiset eivät ole ainoa olemassa oleva laji. (emt. 70.) Ihmisen roolin tarkastelu kriittisesti onkin Hermanin (2018, 25) ja Shangin (2022, 70–71) mukaan ei-inhimillisten kertomusten tutkimisen yksi päätehtävä. Tarkoituksena ei ole uudistaa narratologian perinteistä tekstiin, lukijaan ja tekijään keskittyvää tutkimusasetelmaa, vaan ottaa huomioon ei-inhimillisten toimijoiden ja vaikuttimien vaikutukset teksteihin (Shang 2022, 71).

Herman on pyrkinyt teoretisoimaan ei-inhimillisten mielten tutkimusta käyttämällä aineistonaan eläinsarjakuvia (ks. esim. Herman 2011, 2012, 2018). Kirjassaan *Narratology Beyond the human* (2018, 27) Herman jäsentelee ei-inhimillisen tajunnan kuvausta kirjallisuudessa ja esittelee filosofisen taustan ei-inhimillisen tajunnan tutkimukselle. Hermanin mukaan perinteinen näkemys on, että ainoastaan inhimillinen tajunta olisi kykenevä minuuden kokemukseen tai olemaan tietoinen omasta itsestään. Tämän näkemyksen mukaan esimerkiksi eläimiltä puuttuisi kyky muodostaa käsityksiä havaintojensa pohjalta, vaikka ne kykenevätkin aistimaan ympäristöään siinä missä ihmisetkin. Tämän kytköksen puuttuminen esitetään usein ratkaisevana erona inhimillisten ja ei-inhimillisten mielten välillä. (emt. 27.)

Herman (2018, 28–30) kuitenkin argumentoi, että eläintutkimuksessa on huomattu eläimillä olevan tämän oletuksen vastaisesti esimerkiksi kyky tunnistaa itsensä omasta peilikuvastaan, jota on perinteisesti pidetty merkinä itsetietoisuudesta ja minuuden olemassaolosta. Herman jatkaa argumenttiaan toteamalla, että ihmisen ja inhimillisen tietoisuuden käyttäminen kaiken tietoisien elämän standardina on hyvin kapea näkökulma kaikkien biologisten olentojen tietoisuuteen ja hän pyrkiiin laajentamaan ihmiskeskeistä näkökulmaa tietoisuuteen tuomalla esiin olemassaolon muotoja, jotka saattavat olla tietoisia itsestään ihmisestä poikkeavalla tavalla.

Herman (2012, 97) ammentaa teoretisointiinsa aineksia mielen filosofian, psykologian ja robotiikan tutkimuksesta ja irrottautuu mielestä puhuessaan kartesiolaisesta dualismista. Mieli ei ole reaalisen maailman ulkopuolella oleva kokonaisuus vaan syntyy älyllisten toimijoiden ollessa vuorovaikutuksessa toistensa ja ympäröivän maailman kanssa. Mieli ja tietoisuus on siis jokaisen elävän organismin ominaisuus, jota eri lajit toteuttavat niille ominaisella tavalla. Vuorovaikutuksen tavat voivat erota toisistaan eri lajien kesken laadullisilta ominaisuuksiltaan, mutta toimijoiden ja ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta kumpuava mielen perusrakenne on kaikkialla yhtäläinen. (Emt. 97.) Tähän pohjautuen Herman (2012, 100) esittääkin, että inhimillisen kokemuksen kuvaaminen ei ole edellytyksenä narratiivisuudelle. Ei-inhimillisiä mieliä tarkastellessa narratiivisuus syntyy, kun yritetään kuvitella ei-inhimillisen älyllisen olennon tapaa jäsentää maailmaa. Tämä voi myös johdattaa uudelleenarvioimaan inhimillisen ja ei-inhimillisen kokemuksen välistä suhdetta. (emt. 100.)

Sen lisäksi, että kirjallisuuden ei-inhimillisiä hahmoja voidaan käyttää esimerkiksi allegorioina kuvaamassa ihmiselämää, Herman (2011, 159) argumentoi, että kertomusten kautta voidaan tarkastella, millaisena todellisuus näyttäytyy ei-inhimillisille subjekteille ja millainen tällaisen subjektin kokemus maailmasta on. Herman (2012, 97–99; 2011, 164–167) on jaotellut erilaisia tapoja ei-inhimillisen mielten kuvaamiselle kirjallisuudessa. Vapaa epäsuora esitys, sisäinen monologi ja ei-inhimillisen hahmon sisäinen fokalisaatio ovat tapoja, joilla ei-inhimillisen mielen kokemusta maailmasta voidaan tavoitella kirjallisuudessa. Herman (2011, 167; 2012, 98–99) kutsuu ei-inhimillisen toimijan kokemusta maailmasta tavoittelevaa kertomusta termillä *Umwelt exploration*.

Herman (2011; 2012; 2018) on soveltanut termiä eläinten kirjallisten kuvausten tutkimiseen, mutta tässä tutkielmassa sovellan Umweltin käsitettä täysin ei-biologisen mielen tutkimiseen selvittääkseni, millaisia mahdollisuuksia sen käytöllä olisi myös Klaran kaltaisen tekoälyn tajunnan ja mielen tutkimisessa.

2.3 Mielen tyyli

Käsitteen mind style loi alun perin Roger Fowler (Pilliére 2013, 67). Kielen sujuvuuden vuoksi käytän tässä tutkielmassa käsitteestä itse suomentamaani versiota mielen tyyli. Linda Pilliären (2013, 72) mukaan Fowler (1977) tarkoittaa mielen tyylin käsitteellä johdonmukaisia kielellisiä valintoja, jotka luovat tekstiin kuvan tietynlaisesta mielentilasta ja tavasta hahmottaa maailmaa. Michael Short ja Geoffrey Leech (2007, 151) perustavat oman näkemyksensä mielen tyylistä Fowlerin ajattelulle, ja tarkentavat termin tarkoittavan tapaa, jolla fiktiivistä maailmaa havainnoidaan tai käsitteellistetään.

Mielen tyyliä voi havainnoida koko tekstin tasolta sen tuottaman näkökulman kautta, mutta sitä voi havainnoida jopa lausetason ilmiönä (Short & Leech 2007, 151). Mielen tyylin käsitteen avulla voidaan tutkia tekstin semanttista tasoa, mutta kokonaistulkinta tekstin välittämistä merkityksistä muodostetaan analysoimalla käytetyn kielen rakennetta sanaston ja kieliopin näkökulmasta. Analyysin avulla voidaan nostaa esiin tekstissä tehtyjä kielellisiä valintoja ja niiden tuottamia merkityksiä. (Short & Leech 2007, 151–152.)

Short ja Leech (2007, 163–166) havainnollistavat mielen tyyliä William Faulknerin teoksessa *The Sound and the Fury*. Käsitellyssä katkelmassa Benjy-niminen hahmo kuvailee golfinpeluuta hyvin yksinkertaisilla lauseilla käyttämättä lainkaan golfiin liittyvää sanastoa. Yksinkertaiset lauserakenteet ja erikoiset sanavalinnat tekevät Benjyn mielen tyylistä hyvin primitiivisen, sillä hän ei vaikuta hahmottavan todellisuutta samanlaisten kategorioiden kautta, kuin lukija hahmottaa (Short & Leech 2007, 166).

Mielen tyylin avulla onkin usein havainnoitu hahmoja, joiden näkemys maailmasta on jollain tavalla poikkeava verrattuna lukijaan (Pilliére 2013, 68). Poikkeavuus lukijasta ei ole yksiselitteistä, mutta Leech (2014, 59) määrittelee sen tarkoittavan poeettisen kielen

poikkeamista kielenkäytön normeista. Kielenkäytön normeista voi Leechin (2014, 59) mukaan poiketa käyttämällä kielessä tavanomaisesta poikkeavia ilmaisuja joko valitsemalla normitettuun kieleen kuulumattomia sanoja tai käyttämällä hyvin suppeasti samaa sanavalintaa useissa yhteyksissä. Poikkeamat arkikielestä eivät välttämättä ole huomattavan suuria, vaan tekstissä saattaa olla vaikeasti huomattavia piirteitä, kuten esimerkiksi epätavallista kollokaatiota (Pilliére 2013, 70–71).

Pilliéren (2013, 77–78) mukaan mielen tyyli on kokonaisuus, joka syntyy sosiokulttuurisen kontekstin, tekstissä esitetyn mielen kognitiivisen toimintakyvyn ja kerronnan kuvitellun vastaanottajan yhteisvaikutuksesta. Sosiokulttuurisella kontekstilla tarkoitetaan tekstissä esitetyn henkilön yhteiskunnallista asemaa ja suhdetta ympäristöönsä. Sanavalintojen, kuten pronominien kautta henkilö voi tuoda julki omaa suhtautumistaan omaan ympäristöönsä (Pilliére 2013, 76.) Toisaalta sanavalinnat voivat kertoa henkilön, kuten Benjyn kognitiivisesta poikkeavuudesta (Short & Leech 2007, 166). Kerronnan kuviteltu vastaanottaja on hyvin tärkeä tekijä ensimmäisen persoonan kertojan mielen tyyliä tarkasteltaessa, vaikka kerronnan vastaanottaja ei olisi tekstin maailmassa olemassa oleva henkilö. Kuviteltukin vastaanottaja vaikuttaa käytettyihin sanavalintoihin, rakenteisiin ja ilmaistuihin ajatuksiin. (Pilliére 2013, 75.)

3 Ensimmäisen persoonan käyttö ei-inhimillisen tajunnan kuvauksessa

Klara and the Sun tapahtumat kuvataan ensimmäisessä persoonassa päähenkilö Klaran muistelevan kerronnan kautta. Kerronta on vahvasti Klaran havaintojen rajaamaa, eikä hän kerro asioita oman havaintokykynsä ulkopuolelta. Lisäksi kerronnassa on toistuvasti Klaran sisäistä monologia. Sekä ei-inhimillisen hahmon sisäinen fokalisaatio että sisäinen monologi ovatkin Hermanin (2012, 97–99; 2011, 164–167) mukaan tapoja, joilla ei-inhimillisen toimijan sisäistä maailmaa voidaan tavoitella kirjallisuudessa. Kuten aiemmin olen todennut, narratologisessa tutkimuksessa pääasiallisen huomion kohteena on ollut inhimillisen tajunnan tarkastelu. Tämän vuoksi ensimmäisen persoonan käyttöön ei-inhimillisen tajunnan kuvauksessa liittyy tiettyjä ongelmia, joita käsittelen seuraavaksi.

Ensimmäisen persoonan käyttö ei-inhimillisen tajunnan kuvaamisessa voi Gomelin (2012, 178–180) mukaan olla hyvin ongelmallista. Kertojalle annettu psykologisesti realistinen mieli tai ääni on väistämättä ihmisen kaltainen. Ensimmäisen persoonan kerronta ja sisäinen fokalisaatio saattavat johtaa antropomorfismiin, mikä voi estää ei-inhimillisten mielten tarkastelun. Tällöin jää arvoitukseksi, oliko tarkoituksena kuvata ihmisen ja ei-inhimillisen kertojan erilaisuutta vai samankaltaisuutta. Gomel (2012, 177) toteaa, että fokalisaatio ja kertojan ääni ovat hyvin perinteisiä tapoja kuvata inhimillisiä subjekteja kirjallisuudessa ja kysyy, sopivatko nämä samalla tavalla kuvaamaan myös ei-inhimillisiä toimijoita, joita ei ulkoisesti erota inhimillisistä toimijoista.

Karin Danielssonin (2017, 3–4) mukaan toislaajisten mielten kuvaamista fiktiossa vaikeuttaa huomattavasti se, että inhimillinen kieli on pääasiallinen tapamme kommunikoida toistemme kanssa. Ei-inhimillisen mielen kuvaaminen inhimillisen kielen avulla voi myös Danielssonin (2017, 4) mukaan johtaa antropomorfismiin, mutta hän ei pidä tätä Gomelin (2012, 178–180) tavoin pelkästään kielteisenä asiana. Danielsson (2017, 4–5) argumentoi, että inhimillisen kielen käyttäminen on pakollinen väline, mikäli haluamme tarkastella ei-inhimillisiä mieliä. Ei-inhimillisen kerronnan avulla voimme päästä tarkastelemaan tietoisuuden muotoja, jotka olisivat muuten kokonaan meille saavuttamattomia. Inhimillisen kielen avulla voidaan tavoittaa esimerkiksi eläinten tunteita kirjallisuudessa, kunhan kiinnitetään huomiota siihen, että eläinten tunteet eivät välttämättä sellaisenaan vastaa ihmisen tunne-elämää (emt. 4). Ei-inhimillisten kertojien avulla voidaan lisätä ymmärrystä ja tietoa muutoin ihmisten saavuttamattomissa olevista mielistä. Vaikka antropomorfismin riski on olemassa, kuvauksessa täytyy turvautua inhimilliseen kieleen, sillä muutoin ei-inhimillisen mielen kuvaaminen käy mahdottomaksi. (Danielsson 2017, 3–5, 13.)

Ensimmäisen persoonan kertojan käyttöä voidaan myös tulkita tietoisena ratkaisuna. Kuten edellä totean, yksi posthumanistisen suuntauksen keskeisimmistä piirteistä on inhimillisen olemassaolon ainutlaatuisuuden kyseenalaistaminen. Ajatus inhimillisestä tietoisuudesta ainutlaatuisena asiana problematisoituu, kun kertojana toimii Klaran kaltainen androidi, joka on selkeästi oman olemassaolonsa tiedostava toimija. Autodiegeettisessä, muistelevassa kerronnassa Klaran ajatuksen saavat inhimillisen kielen ja muodon kautta myös hyvin

inhimillisen sävyn. Tämän voisi tulkita Gomelin (2012, 179–180) tapaan ongelmallisena ja ei-inhimillisen äänen ulossulkevana kerrontaratkaisuna, mutta toisaalta voisi kysyä, millä perusteella oletamme, että ihmisen tietoisuus toimii ja jäsentyy jotenkin merkittävästi poikkeavalla tavalla ei-inhimilliseen verrattuna. Millä tavoin voimme määritellä tavat, joilla ei-inhimillisen äänen pitäisi erota inhimillisestä äänestä?

Tätä ajatusta seuraten voidaan nostaa myös esiin aiemmin esittelemäni Umweltin käsite, jota Herman (2011, 167; 2012, 98–99) hyödyntää omassa tutkimuksessaan. Mitä jos ensimmäisen persoonan käyttö kerronnassa ei olekaan pyrkimys kuvata tekoälyä mahdollisimman ihmisenkaltaisena, vaan sillä pyritään kuvaamaan Klaran havaintomaailmaa ja olemista itsessään, juuri sellaisena kuin hän todellisuuden kokee, vailla ihmisvälitteistä kerrontaa? Tästä näkökulmasta teoksen kertojaratkaisun voisi tulkita pyrkimyksenä tehdä näkyväksi inhimillisen ja ei-inhimillisen toimijan välinen häilyvä raja.

Tätä tematiikkaa käsitellään *Klara and the Sun* -romaanissa runsaasti, sillä yksi teoksen keskeisimmistä ongelmista on kysymys siitä, voisiko Klara kopioida vakavasti sairaan Josien olemuksen täydellisesti ja mahdollisesti korvata Josien tämän kuoleman jälkeen. Klara vierailee Josien vanhempien kanssa Mr Capaldin luona, joka on rakentamassa Josiesta täydellistä fyysistä kopiota. Kohtauksessa kerrotaan, että Klaran tietoisuus olisi siirrettävissä uuteen kehoon. Uuden kehon myötä hänestä voisi tulla täysin Josien kaltainen. Tämä käy ilmi, kun Capaldi lausuu Klaralle ääneen käynnin todellisen tarkoituksen: ”You’re not being required simply to mimic Josie’s outward behavior. You’re being asked to continue her - - ” (KATS s.210). Josien äiti Chrissie epäilee Capaldin sanoja, joten tämä vakuuttelee uudestaan: ”There’s nothing - - inside Josie that’s beyond the Klaras of this world to continue. The second Josie won’t be a copy. She’ll be the exact same - -.” (KATS s.210.) Teknologiaan järkähtämättömästi uskovan Capaldin mukaan inhimillinen tietoisuus ei siis eroa millään tavalla ei-inhimillisestä. Uuden kehon myötä Klara lakkaisi olemasta Klara, hänestä tulisi toinen Josie, jota on mahdoton erottaa alkuperäisestä.

4 Klaran mieli

Tässä alaluvussa käsittelem Klaran aistihavaintoja ja tunteiden kuvausta. Lähdän siitä oletuksesta, että *Klara and the Sun* on Hermanin (2011, 167; 2012, 98–99) kuvaama, ei-inhimillisen toimijan kokemusta sellaisenaan tavoitteleva Umwelt exploration, ja pyrin oman jaotteluni kautta kuvaamaan, millaista tekoälynä oleminen romaanin maailmassa on. Alaluvussa 4.1 käsittelem Klaran aistihavaintoja, alaluvussa 4.2 käsittelem tunnekuvausta, ja alaluvussa 4.3 käsittelem näiden yhdistymistä toisiinsa.

4.1 Klaran aistihavainnot

4.1.1 Analyysin kuvaus

Romaania analysoidessani tein kattavasti muistiinpanoja erilaisten aistihavaintojen kuvauksista. Käytin analyysin ohjaajana mielen tyylin käsitettä, ja pyrin erottelemaan koko tekstistä kaikki yksittäiset lauseet, joissa oli Klaran aistien kuvausta. Jaottelin löytämiäni havaintoja näön, kuulon, hajun, maun, tunnon ja tasapainon aistimuksiin. Pyrin tämän jaottelun avulla kuvaamaan sitä, millaisena todellisuus näyttäytyy Klaran kaltaiselle ei-inhimilliselle subjektille (ks. Herman 2011, 159).

Kuvaamani kategoriat noudattavat ihmisen perusaisteja, ja kuten Danielsson (2017, 4–5) on todennut, inhimillisen kielen käyttäminen ei-inhimillisen toimijan kuvaamisessa voi johtaa antropomorfismiin. Miellän aistien kuvaukset kuitenkin vain työvälineinä, sillä ilman valmiita kategorioita Klaran aistien kuvaaminen voisi käydä mahdottomaksi. Klara myös itse kuvaa omia ominaisuuksiaan ihmisten aistien kautta, joten tällä jaottelulla kykenen tekemään jäsenneltyjä huomioita Klaran aistihavaintojen rakentumisesta.

Kuten Short ja Leech (2007, 151–152) toteavat, mielen tyyllillä voidaan tarkastella tekstin semanttista tasoa, eli tässä tapauksessa tietoa, jota Klaran kerronta tuottaa hänen aistikokemuksistaan. Semanttisen tason analyysi kuitenkin muodostetaan analysoimalla käytetyn kielen rakenteita sanaston ja kieliopin näkökulmasta (emt. 151–152). Tästä johtuen jaottelin analyysissäni tekstiotteet eri kategorioiden alle lauseittain.

Erottelin romaanista 11 tuntoaistimukseen liittyvää lausetta, 14 tasapainoon liittyvää lausetta, 22 kuuloaistimukseen liittyvää lausetta ja satoja näköaistimukseen liittyviä lauseita. Makuaistia romaanissa ei mainita lainkaan, ja hajuaistista Klara toteaa suoraan "I'm not able to smell." (KATS.139). Tekemäni listaus aistikuvausta käsittelevistä lauseista ei ole täydellinen, sillä analyysin edetessä huomasin selkeän näkökyvyn painottumisen aistihavainnoissa, joten mielestäni oli kohtuullisen työmäärän puitteissa perusteltua rajata muiden aistien kuvaukset lähemmän tarkastelun ulkopuolelle.

4.1.2 Havainnoinnin tärkeys Klaralle

Klaran havainnointikyky kuvataan erityiseksi jopa keinoystävälle. Romaanin alussa Josie ja tämän äiti harkitsevat Klaran ostamista, ja kohtauksessa Klara matkii Josien kävelytyyliä äidin pyynnöstä. Klara onnistuu tehtävässään mainiosti ja myymälän johtajatar kuvaakin Klaran ominaisuuksia seuraavasti: "As you see, Klara has extraordinary observational ability" (KATS, 44).

Klaran tekemät havainnot kietoutuvat romaanissa usein Josien ympärille, sillä Josien käytöksen opettelu on hänen keskeinen tehtävänsä. Klara havainnoi Josien olemusta ja kävelytyyliä katseellaan, mutta tekee havaintoja myös esimerkiksi kuuntelemalla Josien ja Rickin välisiä keskusteluja: "-- though I sometimes thought I shouldn't listen, I remembered it was my duty to learn as much about Josie as possible, and that by listening in this way, I might gather fresh observations otherwise unavailable to me". (KATS, 118.) Klara ymmärtää, että Josien ja Rickin väliset keskustelut on tarkoitettu yksityisiksi, mutta hän kokee Josien tarkkailun velvollisuudeksi, joka menee muiden asioiden yläpuolelle tärkeysjärjestyksessä. Klara pyrkii opettelemaan Josiasta kaiken ja perusteleekin toimintaansa sillä, että ilman tarkkaa kuuntelua jokin havainto voisi jäädä tekemättä.

Josien havainnointi on myös romaanin juonen kannalta hyvin keskeinen asia, sillä romaanin edetessä käy ilmi, että äidin tarkoituksena on tehdä Josiasta tarkka kopio siltä varalta, että tämä kuolee geenimuuntelun seurauksena. Klaran tehtävänä on opetella sekä Josien ulkoinen

käytös, että ajatukset ja puhetyyli kokonaan ja toimia Josiesta tehdyn kopion tietoisuutena, toisena Josiena.

Näön erityisasema Klaran aistimuksissa tulee selväksi jo romaanin kahdesta ensimmäisestä virkkeestä:

When we were new, Rosa and I were mid-store, on the magazines table side, and could see through more than half of the window. So we were able to watch outside – the office workers hurrying by, the taxis, the runners, the tourists, Beggar Man and his dog, the lower part of the RPO building. (KATS, 1.)

Klaran mainitsema ikkuna on liikkeen näyteikkuna, jonka eteen keinoystävät pääsevät jokainen vuorollaan seisomaan asiakkaiden houkuttelemiseksi. Ikkuna kuitenkin myös mahdollistaa Klaralle hyvin tärkeän ympäristön katselun, ja vaikka hän ei romaanin alussa olekaan vielä näyteikkunassa, hän silti tarkkailee näkemästään ikkunan osasta ympäristöä hyvin tarkasti. Klara mainitsee yhteensä seitsemän havaitsemaan asiaa, ja yhteensä neljä Klaran käyttämistä ilmauksista tarkoittaa ihmisiä: "the office workers - - the runners, the tourists, Beggar Man - -" (KATS, 1). Jo tässä voidaan huomata Klaran havainnoinnin keskeisin piirre, eli se, että hän keskittyy havainnoinnissaan pääasiassa seuraamaan ihmisiä ja näiden toimintaa. Klaran käyttämästä kielestä voidaan huomata myös hänen oma asemitumisensa maailmaan. Hän käyttää itselleen keskeisistä paikoista ja ihmisistä määräistä the-artikkelia ja mieltää sanan "Beggar Man" näkemänsä henkilön erisnimeksi ja käyttää isoa alkukirjainta, koska hän tarkoittaa ilmauksella juuri tiettyä näkemäänsä rahaa kerjäävää miestä.

Määräisen muodon ja erisnimen käytöstä voi huomata, että Klaralla ei ole kaikille havaitsemilleen asioille ihmisen kaltaisia semanttisia kategorioita, sillä hän ei esimerkiksi tiedä kerjäämisen olevan sosiaalinen ongelma, joka ulottuu myös hänen näkemänsä yksittäisen miehen ulkopuolelle. Yleisnimen käyttäminen erisnimen tavoin toistuu Klaran kerronnassa läpi romaanin. Esimerkiksi Josien äiti on Klaralle "the Mother" (KATS, 12) ja isä "the Father" (KATS, 186).

Klaran näköhavaintojen ihmiskeskeisyys näkyy myös siinä, että hän kykenee ensinäkemältä määrittelemään ihmisestä iän, sukupuolen, ammatin ja sosiaalisen aseman. Ensimmäisiä liikkeessä näkemiään ihmisiä Klara kuvaa seuraavasti: "- - I remember estimating thirteen and

half for the girl - - The mother was an office worker, and from her shoes and suit we could tell she was high ranking.” (KATS, 3.) Klara ei erottele kerronnassaan, millä tavalla hän määrittelee ihmisen iän tai sukupuolen, mutta yllä olevasta katkelmasta käy ilmi, että hän osaa esimerkiksi vaatteiden perusteella määrittää ihmisen ammatin ja sosiaalisen aseman.

Tärkeintä ihmisten havainnoinnissa Klaralle on kuitenkin näiden tunteiden, intentioiden ja kehonkielen tulkinta. Kun Klara pääsee ensimmäistä kertaa näyteikkunaan, hän kiinnittää erityistä huomiota ohikulkijoihin. Hän tarkastelee esimerkiksi ohikulkevien lasten katseita ja toteaa niistä seuraavasti: ”- - there would be a sadness there, or sometimes an anger.” (KATS, 8). Huomionarvoista tässä katkelmassa on epämääräisen a- tai an-artikkelin käyttö tunteita nimettäessä. Käytetystä artikkelista käy ilmi, että tilanteessa Klara kohtaa nämä tunteet ensimmäistä kertaa, mikä korostaa Klaran ei-inhimillisyyttä.

Vaikka jotkin tunteet ovat aluksi Klaralle vieraita, hän kuitenkin osaa havainnoida ihmisten intentioita ja kehonkieltä hyvin tarkasti. Klara katselee liikkeessä asioivia isää ja tytärtä, ja ymmärtää näiden äänenpainon ja katseiden perusteella, että he puhuvat hänestä: ”They began conversation in low whispers, continually glancing my way, so there could be no doubt they were discussing me” (KATS, 30). Intentioiden tulkitseminen pelkän käytöksen perusteella on jo hyvin monimutkaista siihen nähden, että vain hiukan aikaisemmin Klara näki ensimmäistä kertaa vihaa ja surua. Klaran kyky havainnoida asioita vaikuttaakin kehittyvän harjoittelun myötä. Kun Josie ja tämän äiti keskustelevat Klaran ostamisesta, Klara osaa tilanteessa äidin pyynnöstä kuvata Josien kehonkieltä ja tuntemuksia pelkän näköhavainnon perusteella jo hyvin tarkasti: ”There’s perhaps a weakness in her left hip. Also her right shoulder has potential to give pain, so Josie walks in a way that will protect it from sudden motion or unnecessary impact.” (KATS, 43.) Klara on näköhavainnollaan erottanut Josien erikoisen kävelytyylin ja osaa arvioida Josien kehon mahdollista rakenteellista poikkeamaa sekä Josien kokemaa kipua pelkästään katselemalla tämän kävelyä.

4.1.3 Klaran havainnoinnin erityispiirteet

Klaran havainnoinnin erityispiirteenä on ympäristön hahmottaminen erilaisten geometrinen muotojen ja kokonaisuuksien kautta. Klara pääsee toisen luvun alussa ensimmäistä kertaa ulos sisätiloista ja tarkastelee etäältä Josien ja Rickin kotitaloja:

” - - for the first time, I was really able to look at the exterior of Josie’s house. - - The house itself was three separate boxes connected into a single complex shape. Rick’s house was smaller - - its structure was more simple – a single box, taller than it was wide, standing in the grass.” (KATS, 61.)

Näköhavainnossaan Klara jaottelee Josien talon kolmeen eri laatikkoon, jotta voisi ymmärtää paremmin näkemänsä muodon. Hän myös vertaa Rickin taloa Josien taloon ja tähän suhteutettuna näkee Rickin talon yksinkertaisena laatikkona. Rakennusten kuvaaminen laatikkoina toistuu Klaran kerronnassa romaanin läpi, mutta hän tarkastelee muotojen kautta myös muuta ympäristöä: ”I observed how the tall trees on the horizon gathered in tight groups of seven and eight, even though all around them was emptiness” (KATS, 106). Klara katselee kaukana olevaa metsää ja hahmottaa yksittäiset puut ryhminä, joita tyhjyys ympäröi sen sijaan, että hän esimerkiksi näkisi puiden välisen tyhjän tilan osana metsän kokonaisuutta tai tarkastelisi jokaista puuta yksittäisenä yksikkönä.

Muotojen ja yhteyksien hakeminen toistuu myös, kun Klara tarkkailee ihmisiä: ” - - it was very interesting - - to observe the different shapes the children made as they went from group to group.” (KATS, 81.) Katkelmassa Klara tarkkailee Josien kotiin kutsuille tulleita lapsia ja yrittää jäsentää näitäkin erilaisten muotojen kautta. Geometrinen muotojen ja yhteyksien hakeminen asioiden välillä on korostuneen omalakinen tapa hahmottaa maailmaa, ja juuri tämän huomion kautta voidaan tarkastella sitä, millaista ei-inhimillisenä tekoälynä oleminen romaanin maailmassa on.

Vielä omalakisempaa näyttäytyy tapa, jolla Klaran näköaisti toimii. Kerronnassaan Klara usein kuvaa omaa näköhavaintoaan useisiin ruutuihin (engl. boxes) jakautuneena. Klara kuvaa näköaistimuksiaan hyvin laajasti ja niiden kautta voidaan tehdä runsaasti huomioita Klaralle ominaisesta tavasta jäsentää maailmaa. Alla olevassa katkelmassa Klara kuvaa ensimmäistä kertaa romaanissa näköhavaintoaan ruutuihin jakautuneena:

The space had become partitioned into ten boxes, so that I no longer had a single unified picture of the view before me. The front alcove was in the box furthest to my right. - - But my attention was drawn to the three center boxes, at that moment containing aspects of Manager in the act of turning towards us. In one box she was visible only from her waist to the upper part of her neck, while the box immediately beside it was almost entirely taken up by her eyes. The eye closest to us was much larger than the other, but both were filled with kindness and sadness. Yet a third box showed a part of her jaw and

most of her mouth, and I detected there anger and frustration. Then she had turned fully and was coming towards us, and the store became once more a single picture. (KATS 25-26.)

Kohtauksessa Klaran näköhavainto liikkeestä jakautuu kymmeneen ruutuun, jotka sisältävät keskenään erikokoisia osia Klaran edessä olevasta näkymästä. Huomattavaa on, että Klaran näköhavainto selvästi keskittyy ihmisen havainnoimiseen. Kokonainen huoneen osa, etualkovi, mahtuu yhteen ruutuun, mutta näköhavainnon fokuksena on johtajatar, joka täyttää kolme keskimmäistä ruutua. Klaralle johtajatar näyttää jakautuneen osiin, sillä johtajattaren keskivartalo, silmät, sekä leuka ja suu ovat kaikki vierekkäisissä ruuduissa, eivätkä järjestyneet vertikaalisesti, kuten ihmisen näköhavainnossa. Jakautumisen syynä vaikuttaa olevan se, että Klara kiinnittää havainnoissaan erityistä huomiota ihmisten tunteisiin. Silmät ja suun alue välittävät paljon tunteita, joten Klaran havainnossa niille molemmille on omistettu kokonainen ruutu, ja Klara kuvaakin havaitsevansa johtajattaressa samanaikaisesti ystävällisyyttä, surua, vihaa ja turhautumista. Toinen huomionarvoinen asia on, että ruutuihin jakautuminen vaikuttaa olevan ohimenevä tilanne, sillä katkelman lopussa Klara kertoo havaintonsa muuttuvan taas yhtenäiseksi kuvaksi.

Klaran näköhavainnot vaikuttavat häiriintyvän helposti. Tämä käy ilmi esimerkiksi kohtauksessa, jossa Klara istuu ensimmäistä kertaa auton kyydissä ja kuvaa näköhavaintoaan:

Soon the scenes were changing so rapidly around me I had difficulty ordering them. At one stage a box became filled with the other cars, while boxes immediately beside it filled with segments of road and surrounding field. I did my best to preserve the smooth line of the road as it moved from one box into the next, but with the view constantly changing, I decided this wasn't possible, and allowed the road to break and start afresh each time it crossed a border (KATS, 97.)

Tässä tilanteessa auton liike muuttaa Klaran näköhavaintoa niin nopeasti, että hänellä on vaikeuksia hahmottaa ympäristöään. Runsas määrä informaatiota vaikuttaakin olevan hyvin keskeinen syy Klaran näköhavaintojen pirstaloitumiselle. Klara itse tiedostaa häiriöt näköhavainnossaan ja joutuu näkemään erikseen vaivaa järjestääkseen näkemänsä tien yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, mutta lopulta luovuttaa mahdottoman tehtävän edessä. Luovuttamisen seurauksena tie näyttää jakautuvan toisistaan irrallisiin osiin.

Klaran kyky havainnoida ympäristöään vaikuttaa häiriintyvän helposti esimerkiksi auton kyydissä, mutta ympäristön tarkkailu ei olekaan alue, johon Klaran näkökyky olisi erikoistunut. Koska Klaran pääasiallinen tehtävä on havainnoida ihmisiä, hänen kykynsä lukea ihmisten tunteita näiden kasvoista korostuu huomattavasti kerronnassa. Romaanin toisen luvun lopulla Klara matkustaa Josien äidin kanssa kahdestaan katsomaan vesiputousta, ja Klara tarkkailee äidin kasvoja samalla kun he istuvat pöydän ääressä näköalapaikalla: "She drank coffee, all the time looking at me, till I found the Mother's face filled six boxes by itself, her narrowed eyes recurring in three of them, each time at a different angle." (KATS, 101.) Tässäkin katkelmassa Klaran havainnointi keskittyy kasvoihin. Klara ei näe Josien äidin kasvoista pelkästään yhtä versiota, vaan esimerkiksi hänen silmänsä näkyvät kolmessa ruuduissa eri kulumista katsottuna.

Mitä kauemmin tilanne jatkuu, sitä enemmän Josien äidin kasvot haittaavat Klaran kykyä tehdä havaintoja ympäristöstään: "The mother leaned closer over the tabletop and her eyes narrowed till her face filled eight boxes, leaving only the peripheral boxes for waterfall - - The sounds of the waterfall, the children and the dogs all faded to a hush to make way for whatever the Mother was about to say." (KATS, 104.) Josien äidin kasvot täyttävät edellisen katkelman kuuden ruudun sijasta jo kahdeksan ruutua, ja näköhavainnon kymmenestä ruudusta vain kaksi reunimmaista kuvaavat vesiputousta, joka kuitenkin Klaran saapuessa paikalle on hänen mielestään suuri ja raivokas (KATS, 100). Äitiä kuvaavassa katkelmassa korostuu myös se, miten näköhavainto dominoi Klaran muita aisteja. Vesiputouksen kohina ja paikalla olevien ihmisten ja eläinten äänet vaimenevat, kun Klara odottaa hyvin tarkkaavaisena, mitä Josien äiti sanoo seuraavaksi (KATS, 104).

Samassa tilanteessa korostuu myös, miten moninaisia tunteita Klara kykenee havainnoimaan pelkästään katsellaan. Hän kuvailee Josien äidin kasvoja seuraavasti:

- - for a moment it felt to me her expression varied between one box and the next. In one, for instance, her eyes were laughing cruelly, but in the next they were filled with sadness. - - The Mother leaned even further across the table, and I could see joy, fear, sadness, laughter in the boxes. (KATS, 104.)

Klara ei siis näe kasvoja yhtenäisenä kokonaisuutena, vaan useita eri versioita vierekkäisissä ruuduissa. Kohtauksessa Josien äiti on hyvin monimutkaisten tunteiden vallassa. Hän on pyytänyt Klaraa matkimaan Josien käytöstä ja puhetta, ja selkeästi pohtii, voiko Klara korvata

hänen tyttärensä jonakin päivänä. Josien äidin suunnitelman vuoksi suhde Klaran ja äidin välillä on hyvin kompleksinen. Toisaalta äiti suhtautuu Klaraan hyvin varautuneesti ja toisaalta pyrkii aidosti kiintymään tähän. Klara näkee äidin ilmeessä nämä kaikki päällekkäiset, toisiinsa kietoutuneet tunteet selkeästi jokaisen omassa ruudussaan, ja kykenee näin havainnoimaan äidin tunnetiloja hyvin tarkasti.

4.2. Klaran tunteet

4.2.1 Analyysin kuvaus

Tunteiden analyysia toteutin vastaavalla metodilla kuin aistihavaintojen analyysia luvussa 4.1. Pyrkimyksenäni myös tässä luvussa on tutkia mielen tyylin käsitteen avustamana sitä, millaista Klarana olemisen romaanin maailmassa on (ks. Herman 2011, 159). Jaottelin analyysin aikana löytämäni tunteita kuvaavat lauseet eri kategorioiden alle. Kategorioiden luomiseksi hyödynsin Carrol Izardin (2009) tekemää jaottelua tunteista, joita ihmisillä on psykologisissa tutkimuksissa havaittu. Izardin (2009, 7–8) luokittelussa ihmisen tunteita ovat kiinnostus, ilo, suru, viha, inho, pelko, häpeä, syyllisyys, halveksunta, rakkaus ja kiintymys.

Inhimillisten tunteiden käyttäminen Klaran tunteiden luokittelussa sisältää vastaavan antropomorfismin riskin (ks. Danielsson 2017, 4–5) kuin Klaran aistien kuvaaminen inhimillisten aistien kautta luvussa 4.1, mutta tässäkin luvussa ei ole tarkoituksena suhteuttaa Klaraa ihmiseen, vaan tarkastella hänen olemistaan romaanin maailmassa ei-inhimillisenä subjektina. Inhimillisten tunteiden käyttäminen luokittelun apuna mahdollistaa analyysia jäsentävien kategorioiden luomisen, joita ilman tunteiden analyysista tulisi käytännössä mahdotonta. Lisäksi on huomattava, että Klara itsekin kuvaa tunteitaan inhimillisten käsitteiden kautta, joten tässä yhteydessä Izardin (2009) kategorisoinnin käyttäminen on mielestäni perusteltua. Käsittelin kiintymystä ja rakkautta yhtenä yhdistettynä kategoriana, koska rakkaudeksi tulkittavissa olevat tunteet ovat Klaralla kiintymyksen tunnetta ilman romanttista ulottuvuutta, joten nämä kaksi käsitettä ovat tässä yhteydessä käytännössä synonyymeja toisilleen.

Analyysin aikana erottelin Klaran kerronnasta 12 ilon tunnetta ilmaisevaa lausetta, 12 surun tunnetta ilmaisevaa lausetta, 26 pelon tunnetta ilmaisevaa lausetta, 11 häpeän tunnetta

ilmaisevaa lausetta, 14 syyllisyyttä ilmaisevaa lausetta, sekä lukuisia kymmeniä kiinnostukseen, kiintymykseen ja rakkauteen liittyviä lauseita. Inhoa, vihaa tai halveksuntaa Klara ei ilmaise kerronnassaan lainkaan. Analyysini lauseiden määrästä ei ole täydellinen, sillä Klaran tunteita kuvaavat lauseet ovat osittain niin toisiinsa kietoutuneita, että niitä on hankalaa määrittää selkeästi jonkin kategorian alle. Toinen analyysiin vaikuttava asia oli tarve rajata analyysiin käyttämäni työmäärää kohtuulliseksi tämän tutkielman tavoitteita ajatellen. Päämääränäni ei ole luokitella jokaista lausetta romaanista, vaan pyrkiä lisäämään ymmärrystä Klaran tunteista. Tämän vuoksi yksikin tiettyä tunnetta kuvaava lause on analyysin kannalta merkittävä, sillä se osoittaa Klaran kyvyn ylipäättään kokea tiettyä tunnetta. Käsitellen tämän huomion tärkeyttä tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

4.2.2 Klaran kyky kokea tunteita

Klaran kyky kokea tunteita on romaanin kerronnan keskiössä, sillä erityisesti Josien ja Rickin äidit kyseenalaistavat useita kertoja Klaran tunteiden olemassaolon. Kun Klara tapaa Rickin äidin Miss Helenin ensimmäistä kertaa, Miss Helen pohtii ääneen suhtautumistaan Klaraan: "One never knows how to greet a guest like you. After all, are you a guest at all? Or do I treat you like a vacuum cleaner?" (KATS, 145.) Miss Helen kyseenalaistaa lauseessa kokonaan Klaran itsenäisen tietoisuuden, toimijuuden ja tunne-elämän olemassaolon ja rinnastaa tämän kodinkoneeseen. Josien äiti puolestaan toteaa kahdenkeskisessä keskustelussa Klaralle, ettei usko tällä olevan tunteita: "It must be nice sometimes to have no feelings. I envy you." (KATS, 97.)

Miss Helenin ja Josien äidin näkemykset Klarasta tunteettomana koneena toisintavat tieteisfiktioille tyypillistä käsitystä tekoälystä tunteettomana koneena (ks. esim. Ajeesh & Rukmini 2023, 856), mutta Klaran moninainen tunne-elämä selkeästi vastustaa tätä näkemystä. Myös Klara itse tiedostaa omaavansa tunteita ja hän kiistää äidin näkemyksen omasta itsestään vastaamalla: "I believe I have many feelings. The more I observe, the more feelings become available to me." (KATS, 98.) Klaran tunne-elämä siis kehittyy sitä mukaa, mitä enemmän hän tarkkailee ympärillään olevia ihmisiä. Joidenkin romaanin henkilöiden vaikeus nähdä Klaran tunteita voi selittyä sillä, että Klaran tunne-elämä toimii myös hänen oman havaintonsa mukaan ihmisistä poikkeavalla tavalla.

Romaanin alussa Klara tarkkailee näyteikkunan läpi ohikulkevien ihmisten tunnetiloja, ja suhteuttaa näkemäänsä omaan sisäiseen maailmaansa: "There were - - other kinds of emotions I didn't at first understand – of which I did eventually find some versions in myself, even if they were perhaps like the shadows made across the floor by the ceiling lamps after the grid went down." (KATS, 18–19.) Klara toteaa aluksi, ettei hän kykene ymmärtämään kaikkia näkemiään tunteita, mutta ajan myötä hän kykenee saavuttamaan myös itselleen saavuttamattomissa olleita tunnetiloja. Tunteet eivät kuitenkaan ole yhtä voimakkaita kuin Klaran ihmisissä näkemät tunteet, vaan hän kuvaa niitä inhimillisten tunteiden varjoiksi. Tunteiden rinnastaminen varjoihin kuvaa hyvin Klaran tunne-elämän erityispiirteitä, ja osoittaa, että myös Klara itse käsittää tuntevansa asioita omanlaisellaan, ei-inhimillisellä tavalla. Käsittelen Klaran tunteiden erityispiirteitä tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

4.2.3 Klaran tunteiden erityispiirteet

Klaran tunteiden piirteitä jäsennessä tarkastelun keskiöön voi nostaa muutamia huomioita edellisistä alaluvuista. Alaluvussa 4.2.1 kävin läpi Klaran ilmaisemia tunteita, ja totesin, että romaanin aikana Klara kokee kiinnostusta, iloa, kiintymystä, rakkautta, pelkoa, surua, häpeää ja syyllisyyttä, mutta ei kuvaa lainkaan kokevansa inhoa, vihaa tai halveksuntaa. Romaanin alussa Klara näkee näyteikkunastaan kahden taksikuskin tappelun, ja hän yrittää samaistua näkemäänsä vihan tunteeseen:

I tried to imagine me and Rosa getting so angry with each other we would start to fight like that, actually trying to damage each other's bodies. The idea seemed ridiculous, but I'd seen the taxi drivers, so I tried to find the beginnings of such a feeling in my mind. It was useless, though, and I'd always end up laughing at my own thoughts. (KATS, 18.)

Klara kuvittelee näkemänsä tappelun itsensä ja hänen vieressään seisovan keinoystävä Rosan välille, mutta toteaa koko ajatuksen naurettavaksi. Vaikka Klara reflektoi itseään, hän ei kykene löytämään edes vihaa etäisesti muistuttavaa tunnetta sisältään. Syitä vihan tunteen puuttumiselle voi löytää mahdollisesti Klaran käyttötarkoituksesta. Hänet on rakennettu toimimaan alaikäisten lasten kumppanina ja kyky kokea riitelyyn tai käsirysyyn mahdollisesti johtavaa vihan tunnetta on todennäköisesti todettu Klaran tunne-elämää ohjelmoitaessa tarpeettomaksi.

Ylipäättään kaikkia Klaran kuvaamia tunteita leimaa hänen tehtävänsä keinoystävänä. Klaran keskeinen tehtävä keinoystävänä on oppia ympäristöstään kaikki, mikä voisi mahdollisesti olla Josielle hyödyksi, ja hän on korostuneen kiinnostunut kaikesta ympärillään olevasta. Ylenmääräinen kiinnostus kaikkea ympärillä tapahtuvaa kohtaan tuottaa Klaran kerrontaan omintakeisen rytmin, sillä Klara saattaa siirtää huomionsa mihin tahansa itseään kiinnostavaan, vaikka paikalla olevien ihmishahmojen kannalta olisi menossa hyvin emotionaalisesti latautunut tilanne. Esimerkiksi neljännen luvun puolivälissä olevassa kohtauksessa Klara on kahdestaan Josien äidin kanssa autossa, ja Josien äiti yrittää selittää itselleen parhain päin tilannetta, jossa Josie kuolisi ja Klara korvaisi Josien:

‘So I’m asking you Klara. Do your best for me. - - It might work. And I’ll be able to love you.’ We didn’t look at each other, but kept gazing out through the windshield. Beside me, on my side, and apron man had emerged from the Grind Our Own Beef building and was sweeping the sidewalk. (KATS, 212–213.)

Klara kyllä kuulee Josien äidin pohdinnan, mutta ei tunnista sanoihin liittyvää emotionaalista latausta, eikä vastaa äidin pohdintaan mitään. Sen sijaan hän kiinnittää huomionsa läheisen ravintolan vieressä seisovaan mieheen ja tarkkailee sekä tämän vaatetusta että toimintaa. Hyvin arkipäiväisen asian tarkastelu kesken tilanteen, joka on äidin hahmolle yksi merkittävimmistä romaanissa, kertoo paljon Klaran tunne-elämän keskinäisestä hierarkiasta. Asioista kiinnostuminen ja niiden havainnointi on Klaralle korostuneen tärkeää, ja hän ei näytä arvottavan keskenään erilaisia kiinnostuksenkohteitaan. Tyttärensä kuolemaa pohtiva äiti on Klaran havainnoissa tasan yhtä kiinnostava kuin hiekkaa kadulta lakaiseva mies.

Klara kuvaa myös kiintymystä runsaasti romaanin aikana. Klara on alusta asti hyvin lojaali Josielle. Josie keskustelee Klaran kanssa ensimmäistä kertaa näyteikkunan läpi, koska hänen äitinsä ei ole vielä aikeissa ostaa Klaraa. Josie kuitenkin pyytää Klaraa odottamaan, että hän palaa tämän luokse. (KATS, 13.) Klara odottaa Josien paluuta uskollisesti lähes koko ensimmäisen luvun ajan ja jopa kieltäytyy ottamasta kontaktia toisiin asiakkaisiin, vaikka se ei ole hyväksyttävää käytöstä keinoystävältä (KATS, 32).

Kaikkea Klaran toimintaa romaanin aikana ohjaa ja motivoi Klaran kiintymys Josieen ja halu toimia tämän hyväksi. Josien sairastaessa Klara yrittää parantaa tämän vointia muun muassa pyytämällä auringolta apua Josien sairauteen (KATS, 165). Romaanin maailmassa aurinko ei ole tietoinen toimija, mutta Klara suhtautuu aurinkoon jopa hyvin uskonnollisesti, koska saa

oman käyttövoimansa auringonvalosta (KATS, 1). Klara päättelee pyyntönsä jälkeen, että ainoa tapa Josien auttamiseksi on tuhota Cootings-kone, jonka Klara näkee ensimmäistä kertaa ollessaan vielä näyteikkunassa (KATS, 26). Cootings-koneen tuottamat saastepilvet tekevät Klaran tulkinnan mukaan auringon vihaiseksi ja estävät aurinkoa parantamasta Josien sairautta (KATS, 166). Juonen edetessä käy ilmi, että Cootings-koneen tuhoamiseksi Klaran pitää luopua osasta päänsä sisällä olevasta P-E-G Nine -liuksesta, joka on hänen havainnointi- ja ajattelukykyensä toiminnan mahdollistaja. Klara pelkää itselleen aiheutuvia seurauksia, mutta kiintymys Josieen voittaa pelon tunteen. Valtaisa kiintymys Josieen johtaa lopulta siihen, että Klara tietoisesti vahingoittaa omaa toimintakykyään tuhotakseen Cootings-koneen. (KATS, 226–228.)

Itsensä pyyteetön uhraaminen Josien hyväksi on Klaran toiminnalle hyvin ominaista. Ylipäänsä hänen tunne-elämässään vaikuttaa korostuvan kaikki hänelle läheisten ihmisten kannalta hyödylliset tunteet. Ilo, kiinnostus ja kiintymys ovat Klaran itsensä näkökulmasta positiivisia tunteita, mutta ne palvelevat myös Josien hyvinvointia. Samalla voidaan huomata, että vaikka Klaran kokema pelko, suru, häpeä ja syyllisyys ovat hänelle itselleen negatiivisia tunteita, nekin lopulta hyödyttävät Josieta.

Klaran kokemat negatiiviset tunteet liittyvät suurelta Josieen. Romaanin toisessa luvussa Josien luona on muita teini-ikäisiä kutsuilla, ja he pyytävät Klaraa esittelemään ominaisuuksiaan. Klara kuitenkin jäätyy tilanteessa, eikä tee sitä, mitä Josien tuttavat pyytävät häntä tekemään: "Though it might look impolite, I didn't turn. Because if I did so, I'd not only see Missy - - but Josie, and then we would have to exchange looks with each other." (KATS, 78.) Klara haluaa vältellä Josien katsetta, ja vaikuttaa häpeävän omaa epäonnistumistaan.

Häpeä epäonnistumisesta laukaisee myös Klaran mielessä toistuvan pelon: " - - the possibility came into my mind that my limitations, in comparison to a B3's, had somehow made themselves obvious that day, causing both Josie and the Mother to regret the choice they'd made." (KATS, 113.) Klara pelkää olevansa riittämätön Josielle ja miettii, ovatko hänen ominaisuutensa keinoystävänä jotenkin vajavaisia. Hän pohtii toistuvasti, haluaako Josie tai Josien äiti kenties vaihtaa hänet edistyneempään B3-mallin keinoystävään.

Häpeä ja pelko Josien menettämisestä sitovat Klaran käytöksen yhä tiukemmin Josien ympärille, ja Klara alkaa myös kokea syyllisyyttä, jos on omasta mielestään epäonnistunut tehtävässään keinoystävänä. Hän syyllistää itseään muun muassa siitä, että hänen yrityksensä Josien parantamiseksi eivät ole toimineet (KATS, 272–273). Yllä olevien esimerkkien valossa voidaan havaita, että moni Klaran kannalta negatiivinen tunne itse asiassa hyödyttää Josieta. Pelko, häpeä ja syyllisyys tekevät Klarasta äärimmäisen lojaalin keinoystävän, joka on tilanteen niin vaatiessa valmis jopa vaarantamaan oman toimintakykynsä Josien hyvinvoinnin edistämiseksi.

Klaran tunnerekisteri vaikuttaakin olevan suunniteltu ihmisten hyötyä ajatellen. Klara kykenee kokemaan sekä positiivisia että negatiivisia tunteita, jotka tuottavat hyötyä Josielle. Josien kannalta mahdollisesti haitalliset negatiiviset tunteet, kuten inho, viha ja halveksunta puuttuvat kokonaan Klaran tunnerekisteristä. Huomattavaa on, että inho, viha ja halveksunta ovat tunteita, jotka kohdistetaan itsestä ulospäin johonkuhun toiseen. Klara kykenee siis kokemaan negatiivisia tunteita, jotka vaikuttavat vain häneen itseensä.

4.3 Aistihavaintojen ja tunteiden yhteys

Kun tarkastellaan Klaran kokemusta ympäröivästä maailmasta, huomataan, että Klaran tunteiden ja näköhavaintojen välillä näyttää olevan yhteys. Ensinnäkin Klaran kokemat tunteet näyttävät vaikuttavan huomattavasti hänen kykyynsä tehdä havaintoja. Klara kuvaa toisen luvun loppupuolella tilannetta, jossa hän menee ensimmäistä kertaa auton sisälle. Tilannetta on edeltänyt Josien ja tämän äidin välinen riita, ja siitä jäljelle jäänyt tunnelma haittaa havaintojen tekemistä: "I had no time to make detailed observations of the car's interior because I became aware that the uncomfortable atmosphere had returned." (KATS, 93.) Ympäristön yksityiskohtainen havainnointi on Klaran olemisessa hyvin keskeistä, mutta hän toteaa suoraan, ettei kykene tekemään havaintoja, koska autossa oleva painostava tunnelma pakottaa hänet kiiruhtamaan paikalleen.

Sen lisäksi, että tunteet vaikuttavat Klaran kykyyn havainnoida, Klaran tunteet näyttävät vaikuttavan myös siihen, millainen näköhavainto Klaralle muodostuu. Klara kuvailee Josien huoneesta näkyvää taivasta seuraavasti: "Sometimes it was the color of the lemons in the fruit

bowl, then could turn to the gray of the slate chopping boards. When Josie wasn't well, it could turn the color of her vomit or her pale feces, or even develop streaks off blood." (KATS, 52.) Klara on Josien voinnista usein huolissaan, ja Josien sairastaessa Klara havaitsee taivaalla merkkejä Josien sairaudesta. Tavanomaisen keltaisen tai harmaan sävyn sijasta taivas värjäytyy Klaran katseen edessä Josien oksennuksen tai ulosteen väreihin, ja pahimpina päivinä taivas näyttäytyy osittain verisenä.

Klaran havainnot Josien vieraista toisessa luvussa saavat myös erikoisia ominaisuuksia Klaran tunteiden vaikutuksesta: "There was an unpleasant tint on the three boxes containing the boys on the sofa – a sickly yellow – and an anxiety passed through my mind." (KATS, 70). Sohvilla istuu Josien tuttava Danny, joka myöhemmin tilanteessa alkaa kiusata Klaraa ja uhkaa heitellä tätä ympäri huonetta. Klara ei tunne Dannyä etukäteen, mutta katselee poikia jo valmiiksi ahdistuneena, ikään kuin hän voisi aistia tulossa olevat ikävät aiheet. Klaran näköhavainnon keltainen väri vaikuttaa viestivän, että kyseisessä ruudussa on jotakin potentiaalisesti häntä uhkaavaa.

Klaran kokema epämielinen tunne voi tuottaa näköhavaintoon värien lisäksi myös ruutujen sekoittumista. Klara joutuu epämieliseen tilanteeseen esimerkiksi toisen luvun alussa, kun Josie pyytää häntä puhumaan taloudenhoitaja Melanialle. Melania suhtautuu hyvin ennakkoluuloisesti Klaraa kohtaan, joten Klara on jännittänyt mennessään tilanteeseen: "When I opened the sliding doors that day, its furniture was a series of interlocking grids, the figure of Melania Housekeeper almost indistinguishable amidst their complex pattern. But I was able to spot her, sitting upright on the edge of a soft rectangle - -." (KATS, 57.) Klaran tunnelataus tilanteessa tekee huoneen havainnoinnista hyvin vaikeaa. Huoneen kalustus on Klaran näköhavainnossa joukko toisiinsa kytkeytyviä ruudukkoja, ja Melanian hahmo erottuu vain vaivoin muiden huoneessa olevien asioiden keskellä, kunnes Klaran havainto viimein tarkentuu sohvilla istuvaan Melaniaan.

Hyvin voimakkaat tunteet, kuten Klaran kokema pelko, voivat tehdä hänen näköhavainnostaan hyvin monimutkaisen. Sekä näköhavainnon värillisyyttä että epäsäännöllinen muoto näkyvät Klaran havainnossa kolmannen luvun lopussa, kun hän Rickin avustamana matkaa pyytämään auringolta apua Josien sairauteen. Tilannetta määrittää

Klaran huoli Josien terveydestä, ja toisaalta Klara pelkää pyyntönsä epäonnistuvan, ellei hän ehdi matkan määränpäänä olevaan Mr McBainin latoon ennen auringonlaskua:

Then I looked up past Rick's head and saw that the sky had become divided into segments of irregular shape. Some segments were glowing orange or pink, while others showed pieces of the night sky, sections of moon visible at a corner or edge. As Rick moved on, the segments kept overlapping and displacing one another -- the grass, instead of being delicate and waving, came towards us as flat shapes, possibly made from heavy board such as the sort used for street advertising, and I feared they would cause Rick injury as he plunged into them. (KATS, 160.)

Klaran näköhavainto on jakautunut epäsäännöllisiin osiin, kuten myös silloin, kun Klara kohtaa Melanian. Epäsäännölliseen muotoon yhdistyy taivaalla näkyvien auringonlaskun värien pirstaloituminen toisistaan erillisiksi värisävyiksi. Klara näkee taivaan yhtäaikaisesti vaaleanpunaisena, oranssina ja tummana yötaivaana. Kuu vaikuttaa myös pirstaloituneen osiin ja siitä näkyy palasia eri osissa Klaran näköhavaintoa. Epäsäännölliset osat Klaran näköhavainnossa vaikuttavat olevan jatkuvassa liikkeessä, ja ajautuvat päällekkäin sekoittaen havaintoa. Pellolla kasvava ruoho taas ei erotu yksittäisinä korsina, vaan yhtenäisenä, tiiviinä levynä, joka Klaran mielestä saattaa potentiaalisesti vahingoittaa Rickiä. Klaraa ja Rickiä ympäröivä maisema vaikuttaa Klaran kuvauksen perusteella hyvin sekavalta ja vihamieliseltä.

Rick ei kuitenkaan vaikuta tilanteessa yhtä kiihtyneeltä kuin Klara, mikä antaa ymmärtää, että Klaran oma käsitys heitä ympäröivästä tilasta on vääristynyt. Klaran tunteiden yhteys näköhavainnon häiriytymiseen näyttäytyy erittäin selvänä, kun ehtii peloistaan huolimatta perille ajoissa: "Then the sky and the field were no longer in segments, but one broad picture, and Mr McBain's barn was looming before us." (KATS, 160). Näköhavainnon pirstaloituminen lakkaa, kun Klaran pelot eivät toteudu, ja hän pääsee toteuttamaan suunnitelmansa Josien pelastamiseksi.

Vaikuttaa siltä, että nimenomaan negatiiviset tunteet luovat häiriötä Klaran näköhavaintoihin, sillä hän kuvaa näköhavaintoaan hyvin erilaiseksi, kun hän matkustaa romaanin lopulla toisen kerran ladolle: "This time the fields never became partitioned -- I had a clear view ahead of Mr McBain's barn, the wide oranges sky above it." (KATS, 270.) Klaran kuvaamassa hetkessä hän suhtautuu omaan mahdollisuuteensa onnistua huomattavasti positiivisemmin, ja kokee huomattavasti vähemmän huolta ja pelkoa kuin aikaisemmalla

matkallaan. Positiivisessa mielentilassa olevan Klaran näköhavainto ei sirpaloidu, ja hän näkee edessään olevan ladon ja auringonlaskun värjäämän taivaan yhtenäisenä kokonaisuutena.

5 Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa oli tavoitteena tutkia ei-inhimillisen mielen piirteitä Kazuo Ishiguron *Klara and the Sun* -romaanissa ja jäsenellä Klaran tapaa kokea häntä ympäröivää maailmaa. Luvussa kaksi esittelin tutkielmani teoreettisena taustana olevaa posthumanistista ajattelua, ei-inhimillisiin mieliin kohdistuvaa narratologista tutkimusta sekä teoksen analyysissä apuna olleen mielen tyylin käsitteen. Luvussa kolme pohdin ei-inhimillisten mielten kirjalliseen kuvaamiseen liittyviä keskeisiä ongelmia ja perustelin, miksi näistä ongelmista huolimatta ei-inhimillisiä mieliä voidaan tutkia kirjallisuustieteessä. Luvussa neljä jäsentelin tarkemmin Klaran mielen kuvausta. Jaottelin tarkasteluni Klaran tunteiden ja aistihavaintojen kuvaukseen. Aistihavainnoista tarkastelin erityisesti näköhavaintoja. Tarkastelin myös tunteiden ja näköhavaintojen yhteen kietoutumisen kautta Klaralle ominaista tapaa kokea häntä ympäröivää todellisuutta.

Klara kykenee kokemaan tunteita hyvin moninaisesti, mutta hänen tunnekokemuksensa ovat selkeästi vinoutuneita kohti positiivisia tunteita. Hän ei esimerkiksi kykene kokemaan vihan tai inhon kaltaisia tunteita. Positiivisten tunteiden korostuminen vaikuttaa olevan yhteydessä Klaran tehtävään keinoystävänä, sillä Klaran ihmistä suppeampi tunnerekisteri tekee hänestä lojaalin kumppanin Josielle. Klaran näköhavainnot keskittyvät erityisesti ihmisten tunteiden havainnoimiseen. Klaran näkö selkeästi dominoi muita aisteja, sillä näköhavainnon kustannuksella muut aistit, kuten kuulo, saattavat hetkeksi vaimentua. Klaran näköhavaintoja leimaa toisaalta säännöllinen jakautuminen ruutuihin ja toisaalta epäsäännöllinen pirstaloituminen tietyissä tilanteissa. Pirstaloitumista tapahtuu erityisesti tilanteissa, joissa Klara itse tai joku hänen lähellään oleva on voimakkaan tunteen vallassa.

Tämän tutkielman puitteissa ei ole mahdollista vastata tyhjentävästi kysymykseen: Millaista Klarana oleminen on? Olen pyrkinyt hahmottamaan millaista Klarana oleminen vaikuttaa olevan hyvin rajatusta näkökulmasta. Jos yksittäisen romaanihahmon piirteiden määrittelemisen on tämän tutkielman puitteissa mahdotonta, on syytä pohtia kriittisesti, mitä

ei-inhimillisten mielten ominaisuuksista voidaan yleisesti todeta tämän tutkielman perusteella. Löydös saattaisi jäädä laihaksi, mutta on muistettava, että pyrkimyksenäni oli tiedon lisääminen liian vähäisesti tutkitusta aiheesta, sen sijaan että olisin pyrkinyt luokittelemaan eksaktisti kaikki Klaran maailmassa olemista määrittelevät piirteet.

Tämän suuren tutkimattoman edessä on perusteltua kysyä, ymmärrämmekö me tulevaisuuden tuomia mahdollisuuksia ja olisimmeko valmiita elämään todellisuudessa, jossa tekoäly eläisi ihmisten keskellä yhteiskunnassa. Tutkimuksen ja tiedon lisäämisen tarve alalta on valtava, sillä esimerkiksi Hermanin (2011; 2012; 2018) tutkimusten pohjalta voi perustellusti todeta, että jopa eläinten tajunnan ymmärtäminen on vielä lapsenkengissä, vaikka ihmisen ja eläimen välisen suhteen kriittinen tarkastelu ei ole lähellekään yhtä uusi aihe kuin koneiden ja ihmisten välisen suhteen tuottamat eettiset kysymykset. Kirjallisuustieteellä on paljon annettavaa tälle aihepiirille, sillä kirjallisuuden tutkiminen mahdollistaa myös erilaisten, toisiaan poissulkevien tulevaisuudenkuvien tarkastelun ja erilaisia tulevaisuuskuvia kriittisesti tarkastelevien ”Entä jos” -kysymysten asettamisen.

Ei-inhimillistä tajuntaa tarkastellessa voi herätä kysymys, onko täysin turhaa yrittää ymmärtää toislaajista mieltä. Inhimillinen kieli rajoittaa olennaisesti kykyämme ymmärtää ei-inhimillisiä mieliä ja saattaa kääntää eläimen tai koneen mielen kuvauksen antropomorfiseksi turhuudeksi, jonka perimmäisenä tarkoituksena on sanoa jotakin ihmisestä. Antropomorfismin riski on toki aina olemassa, mutta on myös tosiseikka, että kielen ulkopuolella meillä ei ole juuri mitään välineitä maailman kuvaamiseen. Kieli on yksi tutkimuksen mahdollistava työkalu, jota voi tilanteesta riippuen käyttää hyvin tai huonosti. Mikäli kielen avulla ei uskalleta kuvata inhimillisen tajunnan ulkopuolista maailmaa, mahdollisia tutkimusaiheita rajoitetaan tarpeettoman paljon.

Toisaalta on mielestäni perusteltua kysyä, voidaanko kielellisin keinoin kuvata tarkasti edes inhimillisen tajunnan kokonaisuutta. Inhimillisen kaltaisen, tietoisien tekoälyn kehittymistä on ennustettu tietoisfiktiossa jo vuosikymmeniä, mutta edelleen todellisuus on vielä kaukana edes Klaran tapaisesta, ihmistä etäisesti muistuttavasta tekoälystä. Ongelman voisi katsoa johtuvan myös siitä, että me emme edes itse ymmärrä koko tajuntamme olemusta. Koska meillä ei ole kykyä ymmärtää omaa tajuntaamme, meillä ei ole kykyä kielellistää sitä

täydellisesti, ja koska emme kykene kielellistämiseen, emme osaa myöskään toisintaa omaa tajuntaamme esimerkiksi tekoälyssä. Inhimillisen kielen avulla voi tuskin koskaan täysin tavoittaa toislajisen mielen olemusta, mutta sen avulla voidaan sentään edes yrittää tavoitella toisten kokemusmaailmaa ja pyrkiä näin lisäämään tietoa omasta elinympäristöstämme.

Lähteet

Kaunokirjallisuus

Ishiguro, Kazuo 2021. *Klara and the Sun* [=KATS]. London: Faber and Faber Limited.

Tutkimuskirjallisuus

Ajeesh, A. K. & S. Rukmini 2023. Posthuman perception of artificial intelligence in science fiction: an exploration of Kazuo Ishiguro's *Klara and the Sun*. *AI & society* 38 (2), 853–860.

Caracciolo, Marco 2018. Posthuman Narration as a Test Bed for Experientiality: The Case of Kurt Vonnegut's *Galápagos*. *Partial Answers: Journal of Literature and the History of Ideas* 16(2), 303–314.

Danielsson, Karin M. 2017. "And in That Moment I Leapt upon His Shoulder": Non-Human Intradiegetic Narrators in *The Wind on the Moon*. *Humanities* 6(2), 13–27.

Fludernik, Monika 2010. Luonnollinen narratologia ja kognitiiviset parametrit. (*Natural Narratology and Cognitive Parameters*, 2003.) *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset. Jälkiklassisen narratologian suuntia*. Toim. Mari Hatavara, Markku Lehtimäki & Pekka Tammi. Suom. Sanna Bruun. Helsinki: Gaudeamus.

Gomel, Elana 2012. Posthuman Voices: Alien Infestation and the Poetics of Subjectivity. *Science-fiction studies* 39(2), 177–194.

Herman, David 2011. Storyworld/Umwelt: Nonhuman Experiences in Graphic Narratives. *SubStance* 40(1), 156–181.

Herman, David 2012. Toward a Zoonarratology: Storytelling and Species Difference in Animal Comics. *Narrative. Interrupted. The Plotless, the Disturbing and the Trivial in Literature*. Toim. Markku Lehtimäki, Laura Karttunen & Maria Mäkelä. Germany: De Gruyter, 93–119.

Herman, David 2018. *Narratology Beyond the Human: Storytelling and Animal Life*. New York: Oxford University Press.

Izard Carroll E. 2009. Emotion Theory and Research: Highlights, Unanswered Questions, and Emerging Issues. *Annual Review of Psychology* 60(1), 1–25.

Leech, Geoffrey 2014. *Language in Literature*. Hoboken: Routledge.

Lummaa Karoliina 2010. *Poliittinen siivekäs: lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 102. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lummaa, Karoliina & Lea Rojola 2020 (2014). Johdanto: Mitä posthumanismi on? *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa ja Lea Rojola. E-julkaisu, nid. 2014, Eetos-julkaisuja 15, 13–32.

Pillièrè Linda 2013. Mind Style: Deviance from the Norm? *Études de stylistique anglaise* 4, 67–80.

Raipola, Juha 2015. *Ihmisen rajoilla: Epävarma tulevaisuus ja ei-inhimilliset toimijuudet Leena Krohnin Pereat munduksessa*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Raipola, Juha 2020 (2014). Inhimilliset ja postinhimilliset tulevaisuudet. *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa ja Lea Rojola. E-julkaisu, nid. 2014, Eetos-julkaisuja 15, 35–56.

Shang, Biwu 2022. Towards a theory of nonhuman narrative. *Neohelicon* 49(1), 59–73.

Short, Michael & Geoffrey Leech 2007. *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. Milton: Routledge. 2. painos.